

BİLGİ TOPLUMU DÖNÜŞÜMÜNDE TÜRKİYE'DE KADIN OLMAK

Duygu AYDIN¹

Mehmet Safa ÇAM²

Öz

Bu çalışmada, ülkemizin içinde bulunduğu kalkınma sürecinde ve bu sürece en önemli katkıyı sunduğu düşünülen bilgiyi üretme ve bilgiyi doğru kullanabilme olgularının vurgulandığı bilgi toplumu dönüşümünde; Türkiye’de kadınların durumu sosyolojik, kültürel, ekonomik ve iletişimsel açıdan incelemektedir. Kadınların sahip oldukları geleneksel imajları ve statüleri sebebiyle karşılaştıkları engellerin en önemlisinin eğitimde fırsat eşitsizliği olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple, çalışmada kadınlara yönelik incelenen tüm konularda eğitim sorunu temel aktör olarak gösterilmiş, özellikle kadınların bilgiye ulaşma ve ilgili teknolojileri kullanabilme potansiyellerinin eğitim sayesinde artırılacağı vurgulanmıştır. Diğer taraftan, literatürde sıklıkla altı çizilen kadına yönelik şiddet, kadın istihdamı, kadın yoksulluğu ve kadının medyadaki temsili konuları özet olarak aktarılmaya çalışılarak, ülkemizde kadının sahip olduğu konum eğitim genel başlığı altında anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu çerçevede, kadının öncelikli olarak eğitim imkanlarından yararlanması gerekliliği vurgulanmakla birlikte, toplumun genelindeki ön yargıların giderilmesinin kadının kalkınma odaklı hamlelere katılımını artıracığı ifade edilmiştir. Dolayısıyla ülkemizin en önemli sosyal probleminin yine eğitim olduğu, aile kurumunun en önemli sembolü olan kadınlar başta olmak üzere, toplumun tüm bireylerinin eğitim imkanlarına eşit ölçüde ulaşmaları açısından gerekli şartların oluşturulması gerekliliği üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi, şiddet, kadın, istihdam, mobbing.

BEING A WOMAN AMONG TRANSFORMATION PROCESS OF INFORMATION SOCIETY IN TURKEY

Sosyal
Bilimler
Dergisi
ICEBSS
Özel Sayısı

Abstract

In this paper, the main objective is to examine the women concept in sociological, economical, cultural and communicative perspectives considering them as primary contributors to the development process, information production and using it in an accurate way in service of our country. It is predicted that the most prominent obstacle is the inequality of opportunity in education that women faced because of their images comes through traditional culture and their position in social life. For that reason, the education concept is the indicator as a primary factor in most of the women studies, thus reaching and using the potential of information technologies of women is strictly due to education opportunities. In this study, the core subjects regarding women studies as violence against women, women’s employment and poverty, representation of women in the media, women in social life etc. have been investigated under and among the headline of education concept through the literature review methodology. On account of that education has been taken the significant social problem and, mainly women that have a symbolic power in the family, reaching the education opportunities of all individuals equally is the general determinant in developing countries as a core result of this study.

Key Words: Information, violence, women, employment, mobbing.

Jel Codes: I3, Z1

¹ Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, duyguaydin@selcuk.edu.tr
² Öğr. Gör. Aksaray Üniversitesi, mehmetsafaa@yahoo.com

Giriş

İçinde yaşadığımız dünyanın son zamanlardaki en önemli olgusu küreselleşme olgusudur. İnsan ve toplumların yeryüzünde olup bitenlerden giderek daha çok haberdar olmaları, birbirlerinin eylem ve deneyimlerinden etkilenmeleri, bunları paylaşmaları ve yaymaları ile ortaya çıkan süreci her defasında yeniden irdelemek gerekir. Zira küreselleşme kavramı yeni bir kavram olmasına karşın halen devam eden bir süreçtir. Toplum yapısında meydana gelen gelişmeler; nüfusun farklılaşması, ekonomik dönüşüm, aile biçimleri ve yaşam tarzlarının değişmesi küreselleşmenin yol açtığı önemli değişim konularından sadece bazılarıdır. Bütün bunlar bilginin küresel düzeyde paylaşımı ve yayılması ile yakından ilişkili görünmektedir (Balay, 2004, s. 62). Küreselleşmenin en büyük etkileri; toplumların bu yeni sürece adaptasyonu çerçevesinde yaşanmakta ve sınırların ortadan kalktığı, bilgiye, sermayeye ve teknolojilere ulaşımın hiç olmadığı kadar kolay ve yoğun şekilde yaşandığı yeni bir toplum yapısının oluşumunda gözlenmektedir. Bu toplumsal dönüşümün kalbini ise bilgi ve bilgiyi kullanabilme yeteneği teşkil etmekte, ortaya çıkan bu gereksinimle bütünleşemeyen ve yeteneklerini geliştiremeyen toplumlar ise yeni küresel sistemin dışında kalmaktadırlar. Yoğun bir bilgi birikimi, bilgi çeşitliliği ve yaşamın tüm alanlarında gözlenen bilgi hareketliliği şeklinde toplumların karşısına çıkan dinamik yapı, toplumları ister istemez dönüştürmeye başlamış ve küresel anlamda bilgi toplumu dönüşümü gerçekleştirmiştir.

Bilgi toplumunun temelini oluşturan eğitim, günümüzde yeni bir yer, güç ve değer kazanmıştır. İçinde bulunduğumuz bilgi ve yüksek teknoloji çağında, doğal olarak bir toplumun insanların sahip olduğu eğitimin niteliği, o ülkenin gelişmişlik düzeyini belirleyen kriterlerden birisi olmuştur. Bunun için bilgi ve eğitim; kalkınmanın, gelişmenin ve saygınlığın en etkili aracı olarak görülmektedir (Aydın B. , 2003, s. 183). Günümüzde yetiştirilen bireylerin bilgiye ulaşma, bilgiyi düzenleme, bilgiyi değerlendirme, bilgiyi sunma ve iletişim kurma becerilerini kazanması gerekir. Diğer taraftan, rekabet şartlarının yoğunlaştığı bir dünyada insan, hayatta kalabilmek ve varlığını sürdürebilmek için önemli nitelikte ve nicelikte bilgiye ulaşabilmeli, bilgiyi kullanabilmeli kısacası bilgiye sahip olmalıdır. Burada karşılaşılabilecek en önemli sorun bu bilginin nasıl elde edilip, hangi yolla dağıtılacağı ve nasıl saklanacağıdır (Ersoy, 1997, s. 117).

Ancak her toplum bilgi odaklı bir dönüşüme aynı hızda cevap verememekte, karşılaştığı sosyolojik, psikolojik, ve ekonomik sorunlarla bu dönüşümü oldukça geriden takip etmektedir. Ülkemiz son yıllarda bilgi toplumu olma yolunda artan bir ivme yakalamış, ancak hem sosyolojik yapısı gereği bölgesel düzlemde yaşadığı sorunlar, hem de ekonomi ve eğitim başlıklı problemler dolayısıyla bu toplumsal dönüşüme geç katılmıştır. Özellikle ülkemizin başlıca sorunlarından birisi olan okuma yazma oranlarının bazı bölgelerimizde çok düşük düzeyde seyretmesi bu engellerin en önemlilerinden biridir. Okuma yazma oranları her geçen yıl yükselmesine rağmen bu sorun bilgi toplumu dönüşümüne büyük bir engel teşkil etmektedir.

TÜİK'in 2016 yılında yayınladığı rapora göre ülkemizde 25 ve daha yukarı yaştaki nüfusunun %6'ya yakını okuma yazma bilmezken, bu oranın %9,2'sini kadınlar oluşturmaktadır. Erkeklerde ise bu oran sadece %1,8 düzeyindedir. Bir başka ifadeyle, okuma yazma bilmeyen kadın nüfus oranı erkeklerden 5 kat fazladır. Benzer şekilde orta ve yükseköğrenim durumlarında da kadınların oransal düşüklüğü göze çarpmaktadır. Lise ve dengi okul mezunu olan 25 ve daha yukarı yaştakilerin toplam nüfus içindeki oranı %19,1 iken bu oran erkeklerde %23,2, kadınlarda %15'dir. Yüksekokul veya fakülte mezunu olan toplam nüfus oranı %13,9 olup bu oran erkeklerde %16,2 kadınlarda ise %11,7'dir (TÜİK, 2016). Oldukça dramatik bir tablo olarak görülen bu durum, özellikle kadının söz konusu olduğu tüm toplumsal alanlarda benzer şekilde karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal

yapının en belirgin çekirdek unsurunun aile olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bilgi toplumunun temelinde kadın ve onun yetiştirdiği aile bireylerinin önemli rolü olduğu da anlaşılmış olacaktır.

Öte yandan, Türkiye genelinde kadınların maruz kaldıkları toplumsal cinsiyet eşitsizliğini etkileyen en önemli faktörlerden biri eğitimidir. Ülkemizde genel olarak eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesine yönelik ilgili kurum ve kuruluşlar sayıca artmış, kadınların okullaşma oranı özellikle ilköğretim düzeyinde erkeklerle eşit orana taşınmıştır. Ancak, değişen toplumsal yapı, kadının statüsünün hayatın farklı alanlarında da gelişmesi yönünde beklentileri beraberinde getirmektedir (Karal & Aydemir, 2012, s. 11).

Bu çalışma; Türkiye'nin bilgi toplumuna dönüşüm ekseninde kadınların bilgiye, bilgi teknolojilerine, iletişim yapılarına ve genel olarak eğitim kaynaklarına ulaşmada karşılaştıkları engellerin toplumsal ve psikolojik nedenlerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Kadının toplumsal yaşamda sahip olduğu ve toplum tarafından algılan pozisyonuna göre şekillenen statüsü doğrultusunda karşılaştığı eğitim, aile içi şiddet, erken evlilikler, iş yaşamı, mobbing, taciz, fırsat eşitsizliği gibi temel konular çalışma kapsamında ele alınacaktır. Kadınların toplumsal cinsiyet rolleri kapsamında sahip oldukları toplumsal algı, elde ettikleri ve ulaştıkları fırsatlar ile kadına yönelik geleneksel yaklaşım temelinde özellikle eğitim ve beraberinde gelen sorunlara yönelik sosyolojik, sosyo-psikolojik ve iletişim disiplini çerçevesinde bir bakış açısı oluşturmak bu çalışmanın temel kaygılarından birisi olacaktır.

1. Türkiye'de Bilgi Toplumu ve Kadın Eğitimi

Bilgi, tarih boyunca toplumların zenginliğinin en önemli kaynağı olmuştur. Daha fazla ve daha nitelikli bilgiye sahip olan ve bilgiyi etkin bir siyasal, ekonomik ve sosyal örgütlenme ile doğru biçimde kullanabilen toplumlar diğerlerinin önüne geçerek daha yüksek bir refah seviyesine erişmiştir.

“Bilgi toplumu” terimi XX. yüzyılın ikinci yarısından beri sıkça kullanılmaktadır ve üzerinde çeşitli tartışmalar yapılmaktadır. Bazı düşünürlere göre, bilgi teknolojisindeki gelişmelerin doğal sonucu olarak ABD, Japonya ve Batı Avrupa ülkelerinde sanayi toplumu aşamasından bilgi toplumu aşamasına geçilmektedir. Bu yeni toplumda en önemli meta bilgidir. Geleneksel ağır sanayinin yerini de bilgi teknolojisi almaktadır. Bu düşünürler, bilgi toplumunun insanlık için siyasal, toplumsal ve ekonomik anlamda radikal ve o ölçüde olumlu değişikliklere yol açacağını ileri sürmüşlerdir (Çelik, 1998, s. 55). Tarım toplumunda birey, coğrafi ve iklimsel koşullara dayalı olan bir tarımsal ekonomiye dayanan bir yaşam şeklini sürdürmekteydi. Daha çok topluluklar halinde yaşamayı seçen ve teknik imkânların sınırlı olduğu bir hayatı devam ettirmekteydi. Endüstriyel ya da başka bir değişle sanayi toplumu, yoğun iş bölümünün olduğu ve standart üretimin amaçlandığı bir toplumu temsil etmekteydi. Bilgi toplumu ise bilgiyi merkez alan bu noktada bakış açısının birçok yönden değiştiği bir yaşam düzenidir. Bilgiye erişim, gelişmekte olan bilişim ve iletişim teknolojilerinin artmasıyla giderek daha kolay bir hale gelmektedir. Bilgi odaklı toplum yapısı, hızlı iletişim, sürekli değişen yeni teknolojiler kapsamında bilginin esas olduğu ön görülme ve günlük pratiklerimiz kapsamında bir gereksinim halini aldığı düşünülmektedir (Karabulut, 2015, s. 13).

Bilgi toplumu; yeni temel teknolojilerin gelişimiyle bilgi sektörünün, bilgi üretiminin, bilgi

sermayesinin ve nitelikli insan faktörünün önem kazandığı yeni bir dönüşümdür. Eğitimin sürekliliğinin ön plana çıktığı, iletişim teknolojileri, bilgi otoyolları, elektronik ticaret gibi yeni gelişmeler ile toplumu ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal açıdan sanayi toplumunun ötesine taşıyan bir gelişme aşaması olarak tanımlanabilir (Aktan, 2015, s. 1). Sosyo-ekonomik gelişme sürecinde başta insan faktörü ve bilgi olmak üzere tüm alanlarda yapısal değişimi gerekli kılan, sanayi toplumunun uzantısı olarak ortaya çıkan bilgi toplumu, “bilgi ekonomisi”, “sanayi-sonrası toplum”, “bilgi toplumu”, “bilgi çağı” ve benzeri şekillerde ifade edilmektedir. Ayrıca, sosyo-ekonomik gelişme sürecinde tarım devrimi birinci dalga, sanayi devrimi ikinci dalga, enformasyon devrimi veya bilgi toplumundaki gelişmeler ise “üçüncü dalga” olarak nitelendirilmektedir. Üçüncü dalga, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal alanda yeni bir yaşam biçimi getirmektedir. Bu yeni uygarlık, farklı bir dünya algısını da beraberinde getirmekte; zamanı, mekanı, mantık ve nedenselliği ele almada kendi özgül biçimlerini geliştirmekte ve geleceğin politikasının ilkelerinin de kendine göre oluşmasına yol açmaktadır (Toffler, Alvin & Toffler, 1995, s. 17).

Dünyada ve ülkemizde teknoloji devrimi ve bilgi toplumuna geçişte eğitim büyük önem taşımaktadır. Bilgi toplumunda en değerli varlık insan ve insan gücüdür. Tarım ve sanayi toplumlarında insanın bedensel gücü ön planda iken bugün artık insan gücü denildiğinde beyin gücü akla gelmektedir. Türkiye, araştırma ve geliştirme harcamalarının GSYİH’ya oranı, bilim adamı ve mühendis sayısı, araştırma ve geliştirme hizmetlerinde istihdam edilen personel sayısı, yüksek teknoloji ihracatı, bilgi ve iletişim araçlarının kullanımı, kişi başına düşen bilgisayar sayısı, internet bağlantısı sayısı, kişi başına düşen eğitim harcaması gibi bilgi toplumuna ilişkin başlıca temel göstergeler açısından gelişmiş ülkelerle karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde, gerek bilgi üretimi ve gerekse bilgi teknolojilerinin kullanımı yönünden halen bilgi toplumu aşamasını yaşayan gelişmiş ülkelerin gerisinde bulunmaktadır (Aktan, 2015, s. 7).

Türkiye’nin sanayileşme sürecine geç başlamış bir ülke olması, bilgi toplumunun alt yapısının temel koşullarını oluşturan gelişmelerden yeterince yararlanmasını da engellemiştir. İnsana, bilgiye yatırım yapmadıkça da Türkiye’nin bilgi toplumu olması çok zordur. Türkiye insana ve bilgiye yatırımı yaparken de kaynaklarını öncelikle öğretime ayırmalıdır. Toplumsal yaşamda bilgiyi egemen kılamadığımız için sorunlar yaşamaktayız. Bilginin kaynağı eğitim kurumları ve özellikle de üniversitelerdir. Eğitim sistemimizin bilgiyi egemen kılacak biçimde düzenlenmesi ve eğitime daha fazla kaynak ayrılması kaçınılmazdır (Kocacık, 2003, s. 9). Bilgi toplumunda, bireylerin yaratıcı, sorgulayıcı, düşünen ve üretebilen insanlar olmaları gerekir. Eğitim örgütlerinin bilgi toplumundaki rolü değişmektedir. Bilgi çağının eğitimi, yaratıcı ve yenilikçi insanlar yetiştirmeyi temel amaç edinmektedir. Bugün, artık bilginin doğrudan bireye aktarılması değil, bireyin gerek duyduğu bilgilere nasıl ve hangi yollara ulaşacağına öğretilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Çalık & Sezgin, 2005, s. 63).

Uluslararası İletişim Birliği’nin hazırladığı 2013 yılı “Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gelişmişlik Endeksi”nde Türkiye, 166 ülke arasında 68’inci sırada yer almaktadır. Erişilebilir altyapı, teknoloji kullanım yoğunluğu ve teknolojiyi kullanma kapasitesi bilgi toplumu gelişme sürecinde birbirlerini takip etmesi ve tamamlaması gereken aşamalardır. Endeks kapsamında bu üç aşama altında yer alan 11 temel gösterge (sabit ve mobil telefon aboneleri sayısı, kullanıcı başına uluslararası internet bant genişliği, hane sahiplerinin bilgisayar sahibi olma ve internete erişebilme oranı, nüfus içinde internet kullanan kişilerin oranı, sabit ve kablosuz geniş bant aboneliği sayısı, yetişkin okur-yazarlık oranı, orta ve yükseköğrenime devam etme yüzdesi) bilgi toplumuna erişme seviyesini ölçme ve bilgi toplumu performansı

açısından ülkeler arasında karşılaştırma yapma imkânı sağlamaktadır (Saran, 2015).

Öte yandan, bilgi toplumuna dönüşüm sürecinde ülkemizin sisteme entegrasyonu çerçevesinde toplumsal bir dinamik olarak aile ve onun merkezinde yer alan kadının eğitim sürecine aktif olarak katılmasının hayati öneme sahip olduğu düşünülmektedir. Bir ülkenin gelişmesi, o ülke insanların nitelikli ve sürekli bir eğitim almalarına, bu eğitimlerle kazandıkları bilgi ve becerilerini ülkelerinin gelişmeleri için kullanmalarına bağlıdır. Bu noktada sürdürülebilir kalkınmanın öznesi konumunda olan kadınların güçlendirilmesinde önemli bir boyutun, kadınların istihdama katılımının artırılması, girişimciliğin desteklenmesi ve kadın yoksulluğu ile mücadele olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede, kadınların toplumsal yaşamdaki ikincil konumlarından sıyrılıp, erkeklerle eşit yaşam olanaklarına kavuşabilmelerinde belirli bir eğitim düzeyine ulaşabilmelerinin rolü son derece büyüktür (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2016).

Günümüzde ülkelerin gelişmişlik düzeyine ilişkin pek çok kriter bulunmaktadır, bu kriterlerden bir tanesi de kadının eğitim düzeyi olarak belirlenmiştir. Dünyada kadın eğitimi ile ilgili veriler incelendiğinde kadın ve erkek arasında büyük farklar olduğu görülmektedir. Günümüz toplumlarında kadınların önemli bir kesiminin eğitimden erkekler kadar yararlanmadığı görülmektedir (Tor & Ağılı, 2016 , s. 69).

Türkiye’de okuma-yazma bilmeyenler 6 yaş ve üzeri nüfusun %3,69’unu oluşturmaktadır olup kadınlarda bu oranın yüksek olduğu görülmektedir (TÜİK, 2015). Yıllar içinde okuryazarlık oranı sürekli artmasına rağmen henüz hedeflenen noktaya ulaşamamıştır. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) 2015 yılı sonuçlarına göre 2.664.144kişi okuma-yazma bilmemekte olup bunların 2.191.867’sini kadınlar oluşturmaktadır. Okuma yazma bilmeyen kadınların %78,4’ü (1.717.989) 50 ve üzeri yaş grubundadır. 6-24 yaş grubunda ise okuma yazma bilmeyen 76.615 kadın bulunmaktadır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2016).

Tablo 1: Cinsiyete Göre Okuma-Yazma Durumu

Okuma-Yazma Bilmeyen	2.644.144	2.191.867	452.277
Okuma-Yazma Bilen	67.255.997	32.701.639	34.554.358
Bilinmeyen	597.642	300.203	297.439
Toplam	70.497.783	35.193.709	35.304.074

Kaynak: TÜİK Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı 2015 Sonuçları

Benzer şekilde, ülkemizde 25 ve daha yukarı yaştaki nüfusunun %6’ya yakını okuma yazma bilmezken, bu oranın %9,2’sini kadınlar oluşturmaktadır. Erkeklerde ise bu oran sadece %1,8 düzeyindedir. Bir başka ifadeyle, okuma yazma bilmeyen kadın nüfus oranı erkeklerden 5 kat fazladır. Benzer şekilde orta ve yükseköğrenim durumlarında da kadınların oransal düşüklüğü göze çarpmaktadır. Lise ve dengi okul mezunu olan 25 ve daha yukarı yaştakilerin toplam nüfus içindeki oranı %19,1 iken bu oran erkeklerde %23,2, kadınlarda %15’dir. Yükseköğrenim veya fakülte mezunu olan toplam nüfus oranı %13,9 olup bu oran erkeklerde %16,2 kadınlarda ise %11,7’dir (TÜİK, 2016). Genele bakıldığında, okuma yazma bilmeme oranı her iki cinsiyet içinde “genç yaş gruplarından ileri yaş gruplarına”, “kentsel nüfustan kırsal nüfusa” ve “Batı bölgelerden Doğu bölgelerine” gidildiğinde, artış sergilemektedir. Ancak, bu değişkenlerin her koşulda kadınlar üzerindeki etkisi erkekler üzerindeki etkisinden daha büyük olmaktadır.

Türkiye’de halkın eğitime bakış açısını yansıtan araştırmalar sınırlı düzeydedir. Yapılan araştırmalarda eğitimin bireysel kazanımları ön planda tutulmuştur. Anne babalar özellikle kırsal bölgelerde çocuğu okula gönderme konusunda tercihlerini erkek çocuklardan yana kullanmaktadırlar. Bu durumun çeşitli sosyal, ekonomik, kültürel nedenleri bulunmaktadır. Bu yörelerde kız çocukları erken evlendirildiği için eğitimden uzak kalmaktadırlar. Hızlı nüfus artışı da ailede ikinci annelik rolünü kız çocuklarına yüklemektedir. Kız çocuklarının okutulmamasında şu etkenler rol oynamaktadır (Tunç, 2009, s. 242):

- ◆ Gelenek ve dini inançlar
- ◆ Kalıplaşmış cinsiyet rolleri
- ◆ Öğretim programları ve çocuk bakım-eğitiminde yeniden üretilen cinsiyet rolleri
- ◆ Kadının düşük statüsü
- ◆ Erken evlilikler
- ◆ Eğitimin toplumda kabul edilen rollerle çelişkili görülmesidir.

Benzer şekilde, başka bir araştırmada vurgulanan nedenlerden bazıları ise; okula gitmek için destek görmedikleri, eğer giderlerse kınanma korkusu, maddi yetersizlikler, ev içi sorumlulukları (anneye ev işlerinde yardım etme, kardeşlerine bakma), büyüdükleri ve evlenme yaşının geldiği düşüncesi, okuma yazmanın yeterli görülmesi, kız çocuklarına evlenince kocaları bakar düşüncesi şeklindedir (Dilli, 2006, s. 88).

Türkiye’de yapılan araştırmalar hiçbir eğitim kurumunu bitirmemiş kadın oranının azaldığını ortaya koymakta ise de kadın eğitimi önünde büyük engellerin bulunduğu açıktır. Özellikle kırsal yörelerde çocuğun okula gönderilmesinde anne babanın tercihlerini erkek çocuktan yana kullandığı görülmektedir. Dinî inançlara uygun okul seçeneklerinin bulunmaması, ailelerin kalabalık olması, düşük gelir, erken evlilikler, kız çocuğunun aile içinde ikincil konumu, kız çocuklarının ikinci annelik rolü gibi etkenler okula gitmeme oranını olumsuz etkilemektedir. Yukarıdaki maddelere Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde, köy okullarının kapatılması, yakında okul bulunmaması, taşınmalı ve yatılı eğitim sorunları, programların gündelik hayata dair beklentileri karşılayamaması da eklenmektedir (Tunç, 2009, s. 261).

Kadının eğitim düzeyi yükseldikçe aile başına daha az çocuk düştüğü gibi, daha az çocuk ölümüyle karşılaşmakta, evlilik yaşı ertelenmekte, daha sağlıklı, daha iyi beslenmiş ve eğitilmiş çocuklar yetişme olasılığı güçlenmekte, özellikle kız çocuklarının eğitim şansı yükselmektedir. Bununla birlikte kadınların eğitim seviyesi yükseldikçe işgücüne katılım oranlarının da arttığı görülmektedir. Gelişmekte Olan Ülkelerde, eğitim fırsatlarından kadın ve erkeğin eşit ölçülerde faydalanamamaları, bir insan kaynağı olarak, kadının gerek teknolojik gerekse verimlilik artışına katkısını zayıflatarak, büyüme ve kalkınma olan etkisini azaltmakta ve kadınların yoksulluğun birincil aktörü haline gelmesine neden olmaktadır (Özpolat & Yıldırım, 2009, s. 3).

Kadınların ilk, orta ve yükseköğretim durumları ile insani gelişmişlik seviyesi arasındaki ilişkinin araştırıldığı bir araştırmada (Razmi, Falahi, Abbasian, & Salehifard, 2015), üniversite mezunu kadınların gelişmiş ülkelerde kalkınma indekslerinde aktif rol aldıkları, gelişmekte olan ülkelerde ise orta öğretim mezunu kadınların insani gelişmişlik düzeyine daha çok katkı sundukları belirlenmiştir. Ancak en çarpıcı sonuca en az gelişmiş ülkelerde

rastlanmış, tüm eğitim kademelerindeki kadınların ülkenin kalkınmasında önemli katkıları olduğu saptanmıştır. Anlaşılacağı üzere, özellikle gelişmekte olan ülkelerde başlangıç seviyesinde okuma yazma oranlarının azaltılmasının bile kalkınmaya ve toplumsal dönüşüme oldukça önemli katkıları olabilmektedir. Ülkemizin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde bu eğitim seviyelerinin artırılmasına yönelik tedbirlerin alınmasıyla özellikle kız çocuklarının eğitimine önem verilmeli ve okuma yazma düzeyinden aktif öğrenime çevrilmesi gerekmektedir.

Eğitimde fırsat eşitliğinin önündeki en önemli engel cinsiyet ayrımcılığı olarak tanımlanan, kız ve erkek çocuklarına toplumsal olarak yüklenen statü ve beraberinde gelen sorumluluklardır. Bu algı öncelikle ailede başlamakta ve sonrasında tüm topluma yayılmaktadır. Dolayısıyla bu tip ailelerde kız çocukları eğitimden olanaklarından mahrum kalmalarını cinsiyetlerine bağlamaktadırlar. Bu psikoloji bireylerin kendilerini suçlu hissetmelerine yol açmakta ve hayatlarının her kademesinde kendilerini toplumun en altında görmelerine neden olmaktadır. Bu bakış açısıyla, kız çocukları eğitimlerinde kader ve yazgılarını suçlayabilmektedirler. Ayrıca kız çocuklarına geleneksel olarak sadece çocuk bakımı ile ilgili sorumluluklar verilmekte, onlardan sadece anne olmaları beklenmektedir (Dimici, 2015 , s. 1880).

Görüldüğü üzere, kız çocukları eğitim fırsatlarından yararlanma noktasında bir eşitsizlikle karşılaşmaktadır. Ortaya çıkan bu eşitsizlik, erkek çocukla aralarında geleneksel olarak şekillenen bir algıdan beslenmektedir. Dolayısıyla kadınların çocukluk dönemlerinden itibaren cinsiyet ayrımcılığı temelinde görmeye alışık oldukları bir adaletsizlik ve beraberinde gelen psikolojik ve fiziksel şiddetin varlığı, onları her türlü eğitim, öğretim, iş hayatına katılım, toplumsal entegrasyon gibi süreçlerden mahrum bırakmaktadır. Bir sonraki bölümde cinsiyet ayrımcılığı, kadına karşı şiddet, aile içi ve genel olarak toplumun farklı kesimlerinde kadına yönelik baskı ve caydırma konuları ile bunların toplumsal ve sosyopsikolojik nedenleri ele alınacaktır.

2. Kadına Yönelik Şiddet ve Boyutları

Kadına yönelik şiddet, kadının en temelde yaşamını tehdit eden ve toplumsal hayata katılımına engel olan sosyal bir sorundur. Ulusal ve uluslararası düzeyde belirlenen politikalara ve uygulamalara rağmen dünyanın her yerinde ortaya çıkan bir sorun olan kadına yönelik şiddet; çok yönlü, bütüncül, kapsayıcı plan ve politikalarla toplumsal düzeyde ortak ve kararlı bir mücadeleyi gerektirmektedir. Kadına yönelik şiddet, birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de güncelliğini koruyan bir sorun olmaya devam etmektedir. Kadınlara yönelik insan hakları ihlali ve kadınlara karşı ayrımcılık biçimlerinden biri olan bu şiddet, ülke genelinde mücadele edilmesi gereken öncelikli toplumsal sorumluluklar arasında yer almaktadır. Kadına yönelik şiddetin önlenmesi için sivil toplum kuruluşlarının, kadın örgütlerinin, kamu kurumlarının ve üniversitelerin işbirliği içinde yürütecekleri çalışmalar önemlidir (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2015, s. 7).

Kadına yönelik şiddet ilk kez 1993 yılında Birleşmiş Milletler Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Bildirge' de tanımlanmıştır. Bildirgede kadınlara yönelik şiddet, "ister kamusal ister özel hayatta olsun bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama veya özgürlükten keyfi olarak yoksun bırakma dâhil olmak üzere, kadınlara fiziksel, cinsel veya psikolojik zarar veya acı verme sonucu doğuran veya bu sonucu doğurması muhtemel olan, cinsiyete dayalı her türlü şiddet eylemi" olarak tanımlanmıştır (Karal & Aydemir, 2012, s. 27).

Aile dışında gerçekleşen şiddet için toplum sorumlu tutulurken, aile içinde oluşan şiddet gizli kalmakta, özel hayat olarak kabul edilmekte, çoğu kez de olağan ve yasal olarak karşılanmaktadır. Aile içi şiddet bir kişinin eşine, çocuklarına, anne-babasına, kardeşlerine ve/ veya yakın akrabalarına yönelik uyguladığı her türlü saldırgan davranıştır. Bu tanıma sadece kaba kuvvet içeren davranışlar değil aşağılamak, tehdit etmek, ekonomik özgürlüğünü kısıtlamak ve zorla evlendirmek gibi şiddet gören kişinin kendisine olan saygısını, kendisine ve çevresine olan güvenini azaltan, korku duymasına sebep olan pek çok davranış da girer. Şiddete sadece aynı evde oturan kişiler değil, eski eş, kız veya erkek arkadaş ya da nişanlı da maruz kalabilir yahut şiddete maruz bırakabilir (Öztürk, 2014, s. 46).

Ailede kız ve erkek çocuklara yönelik ayrımcı uygulamalar ve toplumsal hayatta ve çalışma hayatında etkili olan toplumsal cinsiyetçi yaklaşım tarzları da şiddetin kuşaktan kuşağa aktarılmasında ve yeniden üretilmesinde etkili olmaktadır. Çocuk yetiştirmeye yönelik tutum kapsamında, bir erkek çocuğa sahip olmanın çok önemli olarak görüldüğü, kız çocuklarının evin içi ile erkek çocukların ise dışarısı ile ilişkilendirildiği, kız çocukları kısıtlamak erkek çocukları ise serbest yetiştirmek gerektiği yönündeki anlayış; toplumsal hayatta, kadına “gerektiğinde” şiddet uygulamanın normal olduğu, namusu korumak için gerektiğinde kadının öldürülebileceği, boşanmayı asla kabullenmeyen, namusun/iffetin korunmasından öncelikle kadının sorumlu olduğu yönündeki anlayışlar; çalışma hayatına ilişkin olarak, erkek çocukların meslek sahibi olmaları önemsendirken kız çocuklar için aynı düşüncede olunmaması, kadın çalışma hayatına girse dahi kadınla erkek arasındaki kadının aleyhine olan algının değişmeyeceği gibi yaklaşım tarzları kadını ikincil planda gören yaklaşım tarzları aile içi şiddeti devam ettirmektedir. Öte yandan, dilde yer etmiş olan kadına yönelik olumsuz ifade biçimleri de kadına yönelik şiddetin normalleştirilmesinde önemli bir rol oynayabilmektedir. Saçı uzun aklı kısa, kızını dövmeleyen dizini döver, kadına mı gidiyorsun kamçımı unutma, kadının karnından sıpayı sırtından sopayı eksik etme, erken kalkmayan avrat söz dinlemeyen evlat mahmuzla gitmeyen at kapında varsa kaldır at, kız kocaya oğlan hocaya gibi dile girmiş olan ifade biçimleri, kadına yönelik olumsuz bakış açılarının ve şiddetin normalleştirilmesinde önemli bir etken olarak ortaya çıkabilmektedir. (Can, 2014, s. 17).

Bu noktada kadına yönelik kültürel algıyı şekillendiren atasözlerinden bahsetmek yerinde olacaktır. Zira, dil ile aktarılan kültürel kodlar çerçevesinde kalıplaşmış algıları nesilden nesile aktaran atasözleri ve deyimler, toplumumuzun kadına yönelik bakış açısını tüm gerçekliği ile yansıtmaktadır. Batur’a (2011, s. 579) göre; kimi atasözü ve deyimde kadın, kötülüklerin kaynağı ve uzak durulması gereken bir varlık olarak tasvir edilmekte; kadının kurnazlık yaptığı, yaptığı bu kurnazlıklarla da erkekleri yendiği belirtilmektedir. *Kadın erkeğin şeytanıdır; Kadının(cahilin) sofusu şeytanın maskarası; Kadının yüklediği yük şuraya varmaz; Kadının saçı uzun, aklı kısadır; Gökyüzünde düğün var deseler, kadınlar merdiven kurmağa kalkar; Avratla oğlana sırrını deme; Anasının gözü; Kadınlar hamamına dönmek* vb. deyişler toplum nezdindeki kadın imajını sergilemektedir. Her ne kadar, olumlu kalıp sözlere rastlanılsa da kadına yönelik olumsuz ifadelerin yer aldığı atasözleri olumsuz bir algıya neden olmaktadır. Atasözü ve deyimlerin söylenmesinde bir amaç vardır, bu sözlerden yola çıkılarak genellemelere ulaşılması beklenmektedir. Bu tür genellemeler sosyolojik ve psikolojik açıdan bazı sorunlar doğurmaktadır. Birey toplumun genel kanılarını burada görebilme olanağı bulmaktadır. Buna göre birey, zihin dünyasını şekillendirmekte, çeşitli yargılara varabilmektedir. Bireyde oluşan bu önyargı, bireyin düşünce sisteminde

kalıcı bir iz bırakabilmektedir. Bu izin, davranış haline gelmesi sağlanmakta ve bu zemini hazırlayan ise toplum olmaktadır.

Coğrafi anlamda sınır tanımayan, ekonomik anlamda gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın tüm dünya ülkelerinde ve kültürlerinde görülen şiddet, ülkemizde de önemli bir toplumsal sorundur. Söz edilen şiddet olgusu, toplumsal koşullardan beslenmekte ve o toplumda yaşayan bireylerin özellikle de kadınların, kişisel özgürlük ve haklarını engellemektedir. Aile içinde ve diğer toplumsal yaşam alanlarında şiddetle beraber yaşayan kadın, toplumsal yapının kültürel özelliklerinden dolayı bunu dışa yansıtmamaktadır. Çünkü toplumda ve özellikle de aile içerisindeki cinsel rol kalıpları, içinde yaşanan kültür tarafından belirlenmektedir. Geleneksel kültürde erkeğe aktif olması, güçlü, cesaretli olması öğretilirken kız çocuklarına pasif olmaları, söylenenlere itaat etmeleri öğütlenmektedir. Kadına yönelik fiziksel şiddet, kadına bağırma, onu itip kakma, dövme kısacası onu fiziksel anlamda darp etmedir. Duygusal şiddet ise fiziksel bulguların olmamasına rağmen kadında derin yaraların açılmasına sebebiyet vermektedir. Kadını küçük düşürme, onu aşağılama, yok sayma, alay etme, ona sevgi ve şefkat göstermeme gibi davranışlar, kadını duygusal anlamda şiddete maruz bırakmaktadır. Kadınların karşılaştıkları diğer şiddet türü de cinsel şiddettir. Kadınların uğramış oldukları, tecavüz, taciz, ensest, fuhuşa zorlama, sünnet gibi olaylar, cinsel şiddete örnek gösterilebilir (Gökkaya, 2011, s. 105).

Maruz kaldığı şiddet sonucunda herhangi bir resmi kurum ya da sivil toplum kuruluşuna başvuruda bulunma oranlarına bakıldığında, karşılaşılan rakamlar durumun ciddiyetini göstermektedir. Kadınların % 92'si gördüğü şiddeti herhangi bir yere şikâyet etmediğini belirtmiştir. Polis ya da jandarmaya şikâyette bulunanlar, savcılığa, avukata, hastane veya sağlık kuruluşuna başvuranlar % 4'lük dilimleri meydana getirirken, sığınma evi, belediye ve Sosyal Hizmet ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK)'e başvuru yapanlar ise sadece % 1'lik bir oranı işaret etmektedir. Kadınların büyük bir kısmı şiddetin kabul edilemez olduğunu düşünmektedirler. Fakat görüldüğü gibi buna rağmen büyük çoğunluğu bu şiddeti paylaşmamakta ve gerekli kurum ve kuruluşlara başvurularda bulunmamaktadır. Bunun nedenleri arasında sosyo-kültürel ve ekonomik birçok sebep sayılabilir. Araştırmalar, bu sebeplerden öne çıkanların çocuk sahibi olan kadınların çocuklarını bırakmak zorunda kalabileceği korkusu, şiddeti ciddi bir sorun olarak görmemesi, şiddeti uygulayan kişinin değişebileceği düşüncesi, kadının gördüğü şiddetten korkması veya utanması ve toplumun genel bakış açısı ve yargılarından çekinilmesi olduğuna işaret etmektedir (Karal & Aydemir, 2012, s. 37).

2.1. Ekonomik Şiddet ve Kadın İstihdamı

Diğer taraftan; kadının fiziksel, cinsel ve duygusal açıdan şiddetle tanışmasının hem başlangıç noktasını temsil eden hem de farklı bir şiddet türü olarak karşımıza çıkan ekonomik şiddet, kadınların genel olarak erkeğe olan ekonomik bağımlılığını ve kadının ekonomik olarak sömürülmesini ifade etmektedir. Işık'a (Işık, 2007, s. 116) göre ekonomik şiddet; kadının emeği ile ürettiği ürünlere ve ekonomik değere el koyma şeklinde de gerçekleşen ekonomik şiddet daha geniş anlamda, kadının kamusal alanda çalışmasına engel olmak, onu ücretsiz işçi şeklinde kullanmak, çocuklara ve evdeki muhtaç kimselere bakmakla zorlayarak emeğini karşılıksız bırakmak, takılarına ve birikimlerine el koymak, çalışma ve eve destek olma hakkını elinden almak ya da tam tersi şekilde onu zorla bir işte çalıştırıp emeğini sömürmek gibi farklı uzantılarla karşımıza çıkmaktadır.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün 2014 yılında yayınladığı “Türkiye’de Kadın İşgücü Profili ve İstatistiklerinin Analizi” raporu; kadınların işgücüne ve istihdama katılım düzeylerinin düşüklüğünü ortaya koymaktadır. İstihdama ilişkin bulgular, özellikle kayıtdışı istihdam sorununun tüm sektörlerde kadınlar için erkeklerden daha yüksek olduğunu ve kayıt dışılıkla mücadele politikalarının toplumsal cinsiyete duyarlı olması gerektiğini vurgulamaktadır. Rapor, kadınların işsizlik oranlarının erkeklerin işsizlik oranlarından daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Dar işsizlik tanımından geniş işsizlik tanımına ilerledikçe kadınlar ve erkeklerin işsizlik oranları arasındaki fark büyümektedir. Dolayısıyla işsizlikle mücadele politikalarının sadece iş arama kriterini değil, *çalışmak isteme kriterini göz önünde tutarak*, geniş işsizlik oranlarının yüksek düzeylere ulaştığı genç kadınları öncelikli hedef kitle içinde tanımlamasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Kadınlar zamanlarının büyük kısmını hane içindeki karşılıksız çalışmaya ayırırken, erkekler gelir getirici çalışmaya ayırmaktadır. Kadınların hane içinde karşılıksız çalışmaya ayırdığı zamanın uzunluğu, neden işgücü piyasasına katılmadıklarını da açığa kavuşturmuştur. Kadınların gelir getirici çalışmada bulunması durumunda da hane içi yükümlülükleri devam etmekte ve kadınlar “çifte mesai” yapmaktadır. Özellikle düşük gelirli hanelerde karşılıksız çalışmaya ayrılan zamanın en yüksek olması, kadınları gelir getirici faaliyetlere yönlendiren yoksullukla mücadele politikalarında bu durumun göz önünde tutulması gereğine dikkat çekmektedir (Toksöz, 2014, s. 117).

Kadınların ekonomik anlamada şiddete uğramasında toplumun sosyoekonomik, kültürel, yasal ve siyasal yapısı önemli bir yer tutsa da yapılan birçok uygulamayla kadınların ekonomik yaşamdaki durumlarını iyileştirici pek çok proje de hayata geçirilmekte ya da bunun plan ve projeleri hazırlanmaktadır. Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü ve AB işbirliği ile “Aktif İşgücü Programları Projesi” ve kadın girişimci potansiyelini nicelik ve nitelik bakımından geliştirmek için politikalar belirlemek amacıyla Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği tarafından 81 ilde örgütlenmekte olan “Kadın Girişimciler Kurulu” gibi projelerle kadın istihdamına yönelik projeler üretilmektedir. Benzer biçimde, 2007 yılında Gelir Vergisi Kanunu’nda yapılan değişiklikle hane içinde kadınlar tarafından üretilen ürünlerin düzenlenen kermes, festival, panayır ile kamu kurum ve kuruluşlarınca geçici olarak belirlenen yerlerde satılması sonucu kadınların elde ettikleri gelirler vergiden muaf tutulmuştur. Bunlarla birlikte kadınların işgücüne katılımında karşılaştığı engeller ve ekonomik güç paylaşımında yaşanan toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle kadınlar yoksullaşmaktadır. Bu yoksulluğun giderilmesinde dünyada ve ülkemizde örnekleri olan mikro kredi uygulamaları başlatılmıştır. Şüphesiz, benzer plan ve projelerin sayısındaki artış, kadının da toplum içerisindeki statüsünü yükseltecek ve değerli hale getirecektir (Gökkaya, 2011, s. 109).

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kadın girişimciliği üzerine yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olması bu tür ülkelerde kadın girişimcilerin rolünün ve etkinliğinin ne oranda olduğunu anlamada sorun oluşturabilmektedir. Bununla birlikte Türkiye’de kadınların ekonomik faaliyetlere katılmalarının sınırlı olması genellikle; aile içindeki rol, bu role bağlı tercihler ve aile içindeki ataerkil ilişkilerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Öte yandan, ülkelerin ekonomik kalkınmışlığının ve gelişmişliğinin desteklenmesi yönünden kadın istihdamının artırılması ekonomide itici bir güç olacaktır. Bu nedenle kadın istihdamını artırıcı tedbirler hızla uygulamaya konulmaktadır. Bu tedbirler arasında ilk olarak eğitim göze çarpmaktadır (Özdemir, Yalman, & Bayrakdar, 2012, s. 116). Kadın nüfusun okullaştırılmasının ve eğitilmesinin ekonomik verimliliği yüksektir. Özellikle

toplumsal verimliliği erkek nüfusunkinden daha önemlidir. Eğitim iktisatçılarına göre, erkek olsun kadın olsun bireyin verimliliği dolayısıyla kazancı öğrenim düzeyiyle doğru orantılı artmaktadır. Kadınlara daha fazla eğitim imkanı sağlanarak bir ülkede yoksulluk azaltılabilir, verimlilik artırılabilir, ekonomik ve toplumsal kalkınmada hızlı nüfus artışının baskısı hafifletilebilir. Kadın eğitiminden hedeflenen, kadın nüfusun verimliliği ve gelirlerini artırmak, refah düzeylerini yükseltmek, ekonomik başarının artırılmasına katkıda bulunmak ve böylece yoksulluğu yenmek, ailenin yaşam koşullarını iyileştirmektir. Bununla birlikte, anne eğitiminin kız çocuklarının eğitime uzun dönemde çok daha özel bir etkisi bulunmaktadır. Bir ülke, okulun kapısını kız çocuklarına daha çok açarak yoksulluğu azaltma, verimliliği artırma, ekonomi ve toplumdaki nüfus baskısını hafifletme ve çocuklarına en güzel geleceği hazırlamanın çarelerini yakalamaktadır (Adem, 1993).

Türkiye’de önceki dönemlerde kadınların eğitim düzeyinin düşüklüğü, kadınlara olan işgücü arzında etkili olurken, erkekler eğitim düzeylerinden bağımsız olarak katılmaktaydı. Günümüzde her iki durum geçerliliğini korumakla birlikte, kadınların eğitim düzeyi artışına rağmen işgücü arzında problemler devam etmektedir (Aydın S. , 2016, s. 248).

İnsan Kaynakları yöneticileri ile yürütülen bir araştırma sonucunda ortaya çıkan “Genç Kadınlar ve İstihdam Araştırma Raporu” na (TOKADER, 2014) göre; görüşme yapılan işveren firmalarda, erkekler %86,7 oranında tüm pozisyonlarda, %6,7 oranında satış ve pazarlamada özellikle tercih edilmektedir. Sebep olarak da yetkinliklerinin yüksek olduğu (%87) belirtilmiştir. Araştırma yapılan işveren firmaların %83,3’ü işe uygun eleman alımlarında kadın-erkek cinsiyet tercihleri olmadığını, %16,7’si ise bu tür tercihler yaptığını belirtmiştir. İK yöneticileri, kadınların erkek adaylara göre daha az tercih edilme sebepleri olarak %60 oranında yetkinliklerinin durumu ve %13,3 mavi yaka ile iletişim zorluğundan kaynaklanması gösterilmiştir. Kadınlar, fiziksel güç, seyahat zorunluluğu, mavi yaka ile iletişim gerektiren işlerde tercih edilmemekte, detay işler gerektiren örneğin sekreteryaya, muhasebe, insan kaynakları gibi işlerde de fazla tercih edilme noktasındadırlar. Görüşülen İK yöneticilerinin %46,7’si duygusallık ve özgüven eksikliği, %13,3 ailenin işin önüne geçmesi, mavi yaka ile iletişimsizlik özelliklerinin kadınların iş hayatındaki zayıf yönleri olduğunu belirtmiştir. İK yöneticileri açısından kadınların işletmedeki olumsuz imajlarını etkileyen en önemli beş başlık; (1) kişiselleştirme ve duygusallığını işine yansıtmak, olayları büyütme, alıngan olmak (%53,3); (2) gereksiz, çok ve detaylı konuşmak, dedikodu yapmak (%50); (3) değişken ruh hali (%46,7); (4) fiziksel olarak dayanıksız ve uzun mesaiye karşı erkeklere göre daha fazla isteksiz olmak (%40); (5) kararsız olmak, desteğe ihtiyaç duymak ve geri planda kalmak (%33,3) şeklindedir.

“Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri” raporunda (TUSİAD-KAGİDER, 2008, s. 157) kadınların işgücüne katılımını engelleyen nedenler şu şekilde sıralanmaktadır:

Toplumsal Cinsiyet Temelli İş Yükleri ve Bakım Hizmetleri: Toplumsal cinsiyet temelli iş bölümü bağlamında ev işleri ve bakım hizmetleri kadınlar tarafından yapılan ve yapılması beklenen işlerdir. Erkeklerin geleneksel olarak muaf tutulduğu bu işlerden kadınların sorumlu kılınması, onların ev dışında çalışma kararlarını etkileyen önemli bir faktördür. Kadınlar ev dışında çalışma veya çalışmama kararı alırken evde yapmakta oldukları işlerin aksama olasılığını, çocukların ve yaşlıların kimler tarafından bakılacağını, iş saatleri dışında evdeki işler için ayırabilecekleri zamanı düşünmek zorundadırlar.

Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlik: Eğitim, hem erkek hem de kadınların

işgücüne katılımlarını artıran önemli bir etkidir. Bununla birlikte eğitimin kadınların işgücü arzını artırmadaki etkisinin, erkeklerin işgücü arzını artırmadaki etkisinden daha güçlü olduğu saptanmıştır.

Ekonomik Büyüme, İstihdam, İşsizlik: Kadınların işgücüne katılımı açısından önemli olan, bu büyümenin istihdam yaratabilen özellikleri olup olmadığı ve böyle bir özelliği varsa, istihdamın hangi sektörlerde yaratıldığıdır. Türkiye’de ekonomi büyümektedir ancak bu büyüme yeterince istihdam, dolayısıyla yeterince kadın istihdamı yaratmamaktadır. Türkiye’de işsizlik sadece işgücü piyasasının önemli bir sorunu değil aynı zamanda kadın istihdamının önündeki ciddi bir engeldir. Diğer taraftan, işgücü piyasasına girme konusunda zaten birçok nedenden dolayı sınırlılıkları ve tereddütleri olan kadınlar, bu denli yüksek bir işsizlik durumunda cesaretlerini kaybetmekte, geri çekilmekte ve iş aramayı bile denememektedir. Ev dışında ücretli bir işte çalışmaya biraz daha kararlı olanlar ise çoğu zaman kendilerine resmi olmayan sektörde iş bulabilmektedir.

Teknolojik Değişimlerin ‘Düşük Eğitimli ve Becerisiz’ Kadınların İstihdamını Azaltıcı Etkisi: Türkiye’de çalışan kadınlar konusunda yapılmış araştırmalardan çıkan ortak sonuç, kadın işgücünün genellikle düşük eğitimli ve niteliksiz olmasıdır. Bu özellik bir taraftan 1980 sonrası gelişen ve teknolojik gelişmelerin sınırlı olduğu iş kollarında (hazır giyim gibi) kadınlara iş bulma konusunda ‘görelî avantaj’ sağlarken, bir taraftan da teknolojik gelişmelerin gerçekleştiği diğer iş kollarında kadınların daha az istihdam edilmesi ile sonuçlanmıştır. Örneğin, hazır giyim sanayinde, üretimin özellikle dikme ve birleştirme aşamalarında geleneksel üretim yapısının sürdüğü, buna karşılık teknolojik gelişme sonucu üretimin belirli aşamalarında mikro-elektronik makinelerinin kullanıma sokulduğu gözlemlenmiştir.

Ücret Eşitsizliği ve Düşüklüğü: Kadınların hem düşük ücret ödenen sektörlerde çalışmaları, hem de hangi sektörde ve hangi istihdam statüsü ile çalışırlarsa çalışsınlar erkeklerden daha düşük ücret almaları, ev dışında çalışma isteklerini azaltıcı, ev kadını olmak ve ücretli bir işte çalışmak arasında yaptıkları seçimi, birinci lehine değiştiren bir aktör olarak belirlemektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre; Türkiye’de 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus içerisinde istihdam oranı 2014 yılında %45,5 olup, bu oran erkeklerde %64,8, kadınlarda ise %26,7 olmuştur. Ancak eğitim durumuna göre işgücüne katılım oranı incelendiğinde, kadınların eğitim seviyesi yükseldikçe işgücüne daha fazla katıldıkları görülmektedir. Okur-yazar olmayan kadınların işgücüne katılım oranı %16, lise altı eğitimli kadınların işgücüne katılım oranı %25,8, lise mezunu kadınların işgücüne katılım oranı %31,9, mesleki veya teknik lise mezunu kadınların işgücüne katılım oranı %39,8 iken yükseköğretim mezunu kadınların işgücüne katılım oranı %71,3 şeklindedir. Diğer bir ifadeyle, kadınların eğitim seviyesi yükseldikçe iş gücüne katılım oranları da artmaktadır (TÜİK, 2016). Dolayısıyla bu veriler yukarıda söylenenleri destekler niteliktedir.

2.2. Kadın Yoksulluğu

Yoksulluk son yıllarda farklı kavramsallaştırmalarla birlikte yeniden tartışılmaktadır. Bu farklılıklara ihtiyaç duyulması yoksulluğun tanımlanmasındaki zorluklardan kaynaklanmaktadır. Zorluğun gerisinde görelilik, ya da “neye ya da hangi ölçütlere göre” sorusu yer almaktadır. Ölçütler doğal olarak koşullara, kültürlere, kişilere ve önceliklere göre farklılık göstermektedir. Günümüz itibarıyla yoksulluk çalışmalarında, politika geliştirme süreçlerinde iki tanımlama biçimi karşımıza çıkmaktadır. İlki yoksulluğun gelir

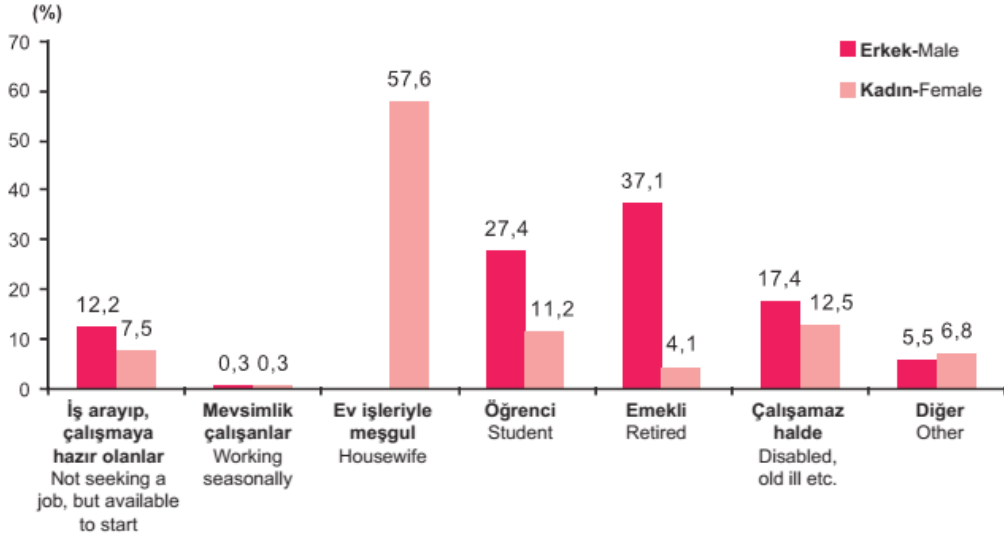
ve tüketim, ikincisi ise yaşam koşulları (sağlık, beslenme, eğitim, boş zaman, vb) üzerinden tanımlanmasını içermektedir. Gelir üzerinden yapılan tanımlama mutlak ve görelî yoksulluk olarak kavramsallaştırılmaktadır. Mutlak yoksulluk (uluslararası yoksulluk düzeyi) insanın yaşamını sürdürmesi için gerekli temel besin maddelerini tüketememesidir. Görelî yoksulluk (ulusal yoksulluk düzeyi) ise bir toplumda kabul edilebilir tüketim düzeyinin altında kalmayı tanımlamaktadır (TEPAV, 2009).

Öte yandan, dünyanın en önemli sorunlarının başında yer alan yoksulluk, son yıllarda en çok kadınları etkilemektedir. Yoksulluk denince ilk akla kadınlar gelmektedir. Genel olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliği başta olmak üzere, emek piyasasında başta ücretler olmak üzere erkeklerden daha az ücret almakta, mülkiyet sahipliği, farklı toplumsal çevre ve hatta yaşadıkları evlerde dezavantajlı konumda bulunmaktadırlar. Kadın yoksulluğu beraberinde çocukyoksulluğunuda ortaya çıkarmakta ve kadınlar küresel yoksulluğun öncelikli mağdurları haline gelmektedirler. Kadın yoksulluğunun psikolojik ve sosyolojik boyutları çok önemlidir. Özellikle kadının birincil görevinin çocuklarının ve eşinin bakımı olduğu algısı üzerine kurulan toplumlarda kadın yoksulluğu gelecek nesillere aktarılmaktadır. Kadınların yoksulluğu, onları ekonomik açıdan eşlerine bağımlı hale getirmekte, çoğu zaman hayatları ile ilgili kararları bireysel alamamalarına neden olmaktadır (Gerşil, 2015, s. 165).

Türkiye’de kentlerde yaşayan kadınların yoksulluk oranı 2002 yılında %22,03’ten 2009 yılında %9,26’ya düşmüştür. Kentlerdeki bu önemli azalmaya karşın, yoksulluğun en fazla eğitim imkânlarından faydalanmayan, okuma ve yazma bilmeyen kadınları vurduğu görülmektedir. Kadın nüfusun neredeyse %16’lık bir kesimi okuma yazma bilmeyen ve herhangi bir okul bitirmeyen kişilerden oluşmakta ve bu kesim yoksullukla mücadele etmektedir. Dikkat çeken en önemli nokta ise kadınlarda eğitim düzeyi yükseldikçe yoksulluğun azalmasıdır. Zira en az yoksulluk oranına yükseköğretim görmüş kadınlarda rastlanmaktadır.

Öte yandan, TÜİK araştırmasına göre kadınların çalışma hayatına girmelerine ilişkin olumsuz düşüncelerin en başında kadınlara geleneksel olarak yüklenen sorumluluklar gelmektedir. Araştırma sonuçlarına göre kadın çalışmamalıdır diyen erkeklerin oranı % 23 iken kadınların oranı %10 seviyesinde kalmıştır. Araştırmaya göre kadınlar sadece çocuk yetiştirmek ve ev işleriyle ilgilenmelidir diyenlerin oranı oldukça yüksektir. Ancak araştırmaya göre, bu görüşü ifade edenlerin çoğunluğunun (%64,7) kadın olması ise ilginç bir detaydır. Yine de araştırma sonuçları, kadın yoksulluğuna ilişkin verilerin nedenlerini açıklar niteliktedir. Toplumda yaygın olan kanılar genelde geleneksel bakış açısını yansıtmakta ve kadını hayatta ikinci plana itmekte, onlara fırsatları erkeklerle aynı eşitlikte sunmaktan uzaklaşmaktadır. Tablo genel anlamda kadın yoksulluğunun sosyolojik bir özetini sunmaktadır.

Şekil 1: İşgücüne Katılmama

Kaynak: TÜİK, *Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri, 2014.*

Kadınların iş gücüne katılmama ve dolayısıyla kadın yoksulluğunun nedenleri ise 15 yaş ve üstünde yapılan “Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri” araştırmasında ortaya konulmuştur. İşgücüne katılımın önündeki en büyük engel %57,6 ile ev işleri ile meşgulliyet neden olarak gösterilmektedir. Öğrencilik durumundan dolayı çalışmayan kadınların oranı ise %11,2 ile erkeklerin oranının oldukça altında seyretmektedir. Bu durum kız çocuklarının eğitim durumları ile işgücüne katılım arasındaki anlamlı ilişkiyi daha da güçlendirmektedir (TÜİK, 2014, s. 79).

Eğitim imkânlarından yararlanamamak yoksulluğu kalıcılaştırmaktadır. Yoksul ailelerde eğitim için öncelik erkek çocuklarına verilmektedir. Özellikle kırla bağlantılı geleneksel aile yapısı, erkek çocuğunu yaşlılıkta dayanılacak bir güç, bakım sağlayacak kişi olarak görürken, kız çocuklarını elde ettiği ya da edeceği geliri bir başkasına “*ele*” götüren, gelirini kontrol edemez, kullanamaz görmektedir. Kız çocukları gelecek için iyi birer “yatırım” olmadıklarından ikincil bir konuma itilmektedir. İşgücü piyasasına katılımın düşük olmasına ve eğitimde fırsat eşitsizliğine paralel olarak toplumsal cinsiyet rollerinin biçimlendirdiği kadın olma durumu, geleneksel kadın rol modeliyle yetiştirilmek, kadına gelir elde etmek için zaman kalmamasını beraberinde getirmektedir. İş gücü piyasasının kadınlara yönelik ayrımcı tutumları da kadın yoksulluğunu artırmaktadır. Sayılan tüm bu faktörler kadın yoksulluğunu ağırlaşmasına ve kuşaklar boyunca sürmesine neden olmaktadır (TEPAV, 2009, s. 4).

Kadınların işgücüne katılımı ekonomik veya ekonomik olmayan nedenlere dayanabilir. Ekonomik nedenler; kadının yaşlı ve çocuk bakımı, ev işleri gibi hizmetleri dışarıdan satın aldığı anda ortaya çıkacak maliyet ile çalıştığı anda elde etmeyi umduğu gelirin karşılaştırılmasında kendini gösterir. Diğer taraftan; kültür, gelenek ve ayrımcı uygulamalar kadınların işgücüne katılımının temel engellerini oluşturmakta ve bunların dışında düşük eğitim seviyesi ve esnek olmayan işgücü piyasası düzenlemelerini de içeren bazı yapısal engeller de bulunmaktadır. Kadınların eğitime erişimi sürekli artmakla beraber erkeklere oranla daha azdır ve bu nedenle erkeklerden daha düşük ücretle çalışmaktadırlar özellikle bazı sektörlerde kadına karşı ayrımcılık söz konusudur. Çoğu genç kadın evlendikten sonra işgücü piyasasından ayrılmaktadır. Bu kadınlar çocuk sahibi olduktan sonra isteseler dahi işe dönememekte, işsiz/iş arayan olarak kayıtlara geçmemekte ve ekonomik açıdan gayri faal olarak gösterilmektedir. Evli kadınların birçoğu çocuk bakımı desteği sağlanamaması nedeniyle iş aramaktan vazgeçmek zorunda kalmaktadır. Yüksek eğitim seviyesine sahip kadınlar daha yüksek gelir elde edecek, böylece çalışmanın getirisi artacaktır. Bir başka deyişle eğitim seviyesi yüksek kadınların işgücüne katılım oranlarının daha yüksek olması beklenen bir durumdur. Kadınların istihdamı ve işgücüne katılımları hem kendi ekonomik özgürlüklerini kazanmada hem de ülkede üretime katkıları bağlamında önemlidir. Yapılan araştırmalar yüzde 5 kadın istihdamının, ülkede yüzde 15 yoksulluğu engellediğini göstermektedir (Gerşil, 2015, s. 169).

Anlaşılabacağı üzere, kadınların istihdam edilme durumları ile kadın yoksulluğu ve eğitimi arasında net bir ilişki söz konusudur. Tüm bu unsurların temel sebebi ise kadına yüklenen sorumlulukların geleneksel kültür yapısından kaynaklanmasıdır. Toplumsal algının kadını erken çocukluk dönemlerinden itibaren ikincil olarak görmesi eğitimden başlayarak oldukça geniş bir yelpazede temel sorunlara neden olmaktadır. Bu sorunların neden olduğu engeller ise sonunda ülkenin gelişmişlik düzeyi ile ilişkilendirilmekte ve kalkınma odaklı politikaların başlıca tartışma konularından birisine dönüşmektedir. Bu noktada, kadına yönelik geleneksel olarak şekillenen algının kültürel, toplumsal ve ekonomik etkileri dolayısıyla ortaya çıkan kopuklukların, ülkemizin küresel anlamda bilgi toplumuna dönüşümünü de engellediğini ya da iyimser bir ifadeyle geciktirdiğini ifade etmek mümkündür.

2.3. İş Hayatında Psikolojik Şiddet (Mobbing) ve Cam Tavan Engeli

Mobbing; işletmelerde çalışanların çalışma arkadaşları, yöneticileri ve/veya üstleri tarafından rahatsız ve huzursuz edilmesi, fiziksel ve/veya psikolojik şiddete maruz bırakılması olarak değerlendirilebilmektedir. Bu yönüyle mobbingin ana amacı, mobbing mağduru konumundaki kişinin yıldırılması ve bir anlamda yenik düşmesinin sağlanması olarak ifade edilmektedir. Özellikle son 10 – 15 yıldır işletmelerde bir sorun olarak addedilmeye başlanan mobbing süreci, çalışan üzerinde oluşturulan psikolojik baskının sistemli, bilinçli ve ayrımcılık amacı güdülerek yapılmasına atıfta bulunmaktadır. Bu durum çalışanın kişilik bütünlüğünü zedelemeye yönelik yaklaşımları ifade etmektedir (Ertuna & Ertuna, 2015).

Cinsiyet ayrımının göze çaracak biçimde şekillendiği toplumsal ilişkiler mobbinge kapı aralamakta ve özellikle kadının aleyhine bir çerçeve çizmektedir. Kadının erkek karşısında özellikle çalışma hayatında ikinci planda bırakılması ve daima sorun çıkarıcı taraf olduğu inancı, erkeğin kadını çalışma hayatının dışında tutmayı öğrenmiş olması ve buna göre hareket etmesi cinsiyetçi mobbingin göze çarpan örneklerinden birisidir (Pehlivan, 2015, s. 6).

Günümüzde cinsiyet ayrımcılığını pekiştiren faktörler, anatomik-biyolojik özelliklerin yanı sıra, toplumsal, kültürel ve siyasal düzeyde var olan ayrımcı bakış açısıdır. Varlığı çeşitli şekillerde görülen bu ayrımcı bakış açılarının etkileri iş ortamlarına da yansımaktadır. Ancak, pek çok kadın iş yerinde bir ayırımın ve mobbingin olmadığını iddia etmektedir. İşyerinde oluşan kültür, kadının bunu benimsemesine ve doğru olanın bu olduğunu kabul etmesine neden olabilmektedir. Türel ve Dolmacı'ya göre (2013); işyerinde ayrımcılığa maruz kalma ile kadın olma olguları arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu saptanmıştır. Ancak deneklerin, yüz yüze görüşmelerde ayrımcılığı somut, elle tutulur bir uygulama olmaktan çok hissettikleri tavır, tutum ve davranışlar olarak algıladıkları belirlenmiştir.

Diğer taraftan, Türkiye'de ve dünyada çalışma yaşamındaki kadınların sayısı giderek artmaktadır. Bu durum yöneticilik pozisyonunda da kadın çalışanların artması ile sonuçlanması beklenmektedir. Ancak kadın çalışanların üst düzey yönetici pozisyonuna yükselmelerinde bir takım engellerin olduğu herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir. Bu engeller genel çerçevede "cam tavan" olarak adlandırılmaktadır (Örücü, Kılıç, & Kılıç, 2007, s. 118).

Günümüz iş hayatında pek çok engelle karşılaşan kadınlar, ötesine geçemedikleri bir "cam tavan"ın altında çalışmak zorunda kalmaktadır. Cam tavan; kadınların belirli bir seviyede birtakım engellere takılması anlamına gelmekte ki, cam tavan kullanımıyla kastedilen karşılaşılan sorunların belirsizliğidir. Kadınlar için çalışma hayatının en büyük engeli olan bu cam tavanın üç boyutu bulunmaktadır; yani bahsedilen üç basamaklı bir cam tavadır. Bu cam tavanın boyutlarının ortaya çıkmasındaki belirgin faktörler çoğunlukla sosyo-kültürel nitelikte olup, sosyalleşme süreci; normlar, kanunlar ve kurumsal düzenlemeler; eğitim düzeyi ve endüstriyel gelişim seviyesi ile birebir ilişkilidir. Cam tavan literatüründe en çok erkekler tarafından konan engellerden bahsedilmektedir. Çoğu negatif olan bu önyargılar kadınların verilen üst düzey işleri yapamayacağına dair görüşleri içerir. Kişilik, kararlılık ve azim açısından yetersiz olarak değerlendirilirler (Aycan, 2004).

Bilgi çağında küresel olarak kadın çalışan sayısında çarpıcı bir artış gözlemlenmektedir. Uluslararası Çalışma Ofisi'nin "Kadınlarda Küresel İstihdam Eğilimleri 2004" ve "Bakım İş-Güvenlik Arayışı" başlıklı araştırmalarına göre, daha önceki dönemlerle karşılaştırıldığında günümüzde iş dünyasında daha fazla kadın yer almakta olup, 2003 yılı itibarıyla son 10 yılda çalışan kadın sayısı 200 milyonluk bir artış göstermiştir. Ancak, 1970'lerde ABD'de "*kadınların üst kademe yönetim pozisyonlarına ulaşmasını engelleyici davranışsal ve örgütsel önyargılardan kaynaklanan görünmez yapay engelleri*" tanımlamak için kullanılan cam tavan kavramı, kadınların iş dünyasındaki ilerlemelerini engelleyici niteliktedir.

Literatürde cam tavan kavramının esası, cinsiyet temelli engeller olarak görülmektedir. Bu engeller, toplumsal rollerden kaynaklanmakta; mesleki cinsiyet ayırımı, cinsiyet rollerinin iş yaşamına bir yansıması olarak görülmektedir. Bu anlamda kadınlar, feminize olmuş işlerde yoğunlaşarak yatay bir mesleki ayırım, erkeklerden daha düşük iş kollarında kalarak da dikey bir mesleki ayırım sergilemektedir. Ancak bir dezavantaj olarak, bu tür iş grupları zamanla ücret ve statü kaybına uğramakta, kadınların egemen olduğu -ve daha çok kadın yöneticilerin mevcut olduğu- sektörlerde bile kadınlarla karşılaştırıldığında orantısız biçimde erkekler daha üst kademelere yükselmektedir. Cinsiyet temelli engeller kapsamında, cinsiyet temelli ücretlendirme, kadın gelişimini engelleyen örgüt kültürü, davranış ve iletişim tarzları, mentorluk ve işletme içi informal iletişim ağlarının erkeklerin gelişimi ve terfi için daha elverişli olması, kadınların bu informal ağların dışında tutulması

veya bu informal ağların kadınlar tarafından erkeklere özgü olarak görülmesi gösterilebilir (Öğüt, 2006).

TÜİK'in, Devlet Personel Başkanlığı verilerine dayandırdığı üst düzey memur istatistiğine göre; kadınların devlet kademelerinde ulaştıkları müsteşar, vali, başkanlık, kurul üyeliği gibi üst düzey memurlukların da erkeklere oranla oldukça düşük seviyelerde kaldığı görülmektedir. Bu durum, kamu sektöründe de cam tavan sendromunun varlığını dolaylı da olsa doğrulamakta, kadınlara yönelik fırsat eşitsizliğinin varlığını göstermektedir. Ancak özellikle devlet kademelerinde yer alan bu dengesizliğin nedenleri TÜİK tarafından dile getirilmemiş olsa da, yukarıda ifade edilen kadınlara yönelik olumsuz algıların geçerli olduğu düşünülebilmektedir.

Aycan'a göre (2004) bu durumun ortaya çıkmasında 3 temel engelden bahsedilebilmektedir. Bu engeller;

a) Erkek Yöneticilerin Koyduğu Engeller: Cam tavan literatüründe önemli engellerin başında geldiği ifade edilmektedir. Genel olarak, cinsiyetler arasındaki fark kabul edilirken, koruma, kollama içgüdüleri ile kadın yönelik birtakım mazeretler üretilmektedir. Ayrıca kadınlara yönelik çoğu negatif olan önyargılar neticesinde kadınların verilen üst düzey işleri yapamayacağına dair görüşleri içerir. Kadınlar; kişilik, kararlılık ve azim açısından yetersiz olarak değerlendirilirler.

b) Kadın Yöneticilerin Koyduğu Engeller: Daha çok erkek yöneticilerin koyduğu engeller tartışılırken kadın yöneticilerin koyduğu engeller göz ardı edilmektedir. Kadın yöneticiler tarafından konulan engeller de şu başlıklar altında sıralanmaktadır: (1) Kendini referans alma yanlılığı; Kadın yöneticilerin bilinçaltındaki "Ben bu noktaya nasıl geldiysem, herkes aynı şekilde gelebilir. Özel bir çabaya gerek yok mantığı"dır. (2) "Kraliçe arı" sendromu (Kadınların birbirlerini çekememeleri); Tepe yönetimde görülen 'tek kadın' olmanın bir başarı ve ayrıcalık göstergesi olduğu inancıdır. (3) Çok boyutlu kıyaslama; çok boyutlu kıskançlık; kadın çalışanların çeşitli nedenlerle (aile hayatı, fiziksel özellikler vb.) bir çeşit tehdit unsuru olarak görülmesidir.

c) Kişinin Kendisinden Kaynaklanan Engeller: Kadınların toplumsal ve psikolojik olarak statülerini tartışmaları sonucunda ortaya çıkan engeller bütünüdürler. Kadının yerini, toplumsal ve geleneksel algı çerçevesinde sorgulayan ve cevapsız bırakan bir anlayışla neticelenmektedir. Kadınlara karşı olan negatif önyargıların kabul edilmesi, benimsenmesi gibi toplumsal tavırlar sorgulanmadan içselleştirilmektedir. Bununla birlikte, iş ve aile çatışması yaşanmakta ve suçluluk duygusu ile başa çıkmakta zorlanılmaktadır. Özgüven eksikliği, kararsızlık, ne istediğini bilememek gibi psikolojik durumların varlığı ise kendini geliştirme, koşullarını değiştirme isteği, inancı veya imkânını engellemektedir. Sistemin değiştirilemeyeceğine duyulan inanç, sistemi destekleme zorunluluğu hissetmek ve kariyer yönelimli olmamak ise kariyerde yükselmenin gerekliliklerini ve zorunluluklarından çekinmekle sonuçlanmaktadır.

Kadına yönelik olumsuz tutumlar, mobbing ve cam tavan sendromunun oluşumuna yol açan başlıca etmenlerdir. İş hayatının zorluklarıyla birleşen bu ayrımcı ve egemen tutumlar ise kadınların istihdam oranlarını azaltmakta, istihdam edilen kadınların ise üst yönetici olma fırsatlarını ellerinden almaktadır. Dolayısıyla; kadının iş hayatından dışlandığı,

yoksullaştığı, eşitsizlikle mücadele çerçevesinde yalnızlaştığı ve çaresizleştiği, egemen yapıyı sorgulamaktan korktuğu bir sistem ortaya çıkmaktadır. Bu sistem ise ülkenin ilerlemesinde kadınların rollerini küçümsemekte ve ne yazık ki kalkınma, refah düzeyi ve bilgi toplumu dönüşümü gibi toplumsal refahı artırma niteliğine sahip bütünleşmelerin gerisinde kalmaya neden olmaktadır.

3. Medya ve Kadın Temsili

Türkiye’de medyada kadının temsiliyle ilişkili sorun, eşitlikçi bir temsil sorunu olmanın ötesine geçer; kadınların yaşam hakkını ve kadın cinselliğini yok sayan bir gelenek ve kültürün medyada nasıl yeniden üretildiği ya da pekiştirildiği sorununa dönüşür. Türkiye’deki kadın örgütleri televizyon haberlerindeki özensiz dil kullanımı veya canlandırmalar ile gelenek, töre, namus saikiyle işlenen cinayetlere adeta meşruiyet atfedildiğini sıklıkla dile getirmektedir. Örneğin, “namus cinayeti” teriminin yanlışlığına birçok kadın örgütü dikkat çektiği halde, bu tür meşrulaştırıcı ifadeler medyada sıklıkla yer alabilmektedir. Benzeri bir özensizlik kıskançlık nedeniyle işlenen cinayetlerle ilgili haberlerde de karşımıza çıkmaktadır.

Batı’ya göre, kadın bedeninin reklamlarda doğrudan seyirlik bir cinsel obje olarak kullanılması ve bununla bağlantılı olarak bedenin nesneleştirilmesi, kadın cinsiyetine ait rollerin en önemlilerinden ve en sık rastlanılanlarından. Batı, reklamların dikkat çekici olmayı başarabilmek, potansiyel tüketicilerin algılarına seslenip tecimsel amaçları doğrultusunda onların tutum ve davranışlarını şekillendirmek amacıyla kadın bedenini cinsel retorik unsuru olarak nasıl kullandığından ve ortaya çıkan kadın bedeni temsillerinden bahsetmiştir. Reklamlar bir ürün ya da hizmet hakkında bir bilgi veriyor gibi görünse de davranış kalıpları, yaşam biçimleri ve kadın/erkek stereotipilerini bireylere aktarmaktadır. Burada erkek bakış açısıyla toplumsal cinsiyet kimliği inşa edilmekte olduğunun da belirtilmesi gerekmektedir. Araştırma sonuçlarına göre; incelenen tüm reklamlar içinde kadın bedeninin en baskın üç temsil biçiminin ‘bir nesne olarak kadın bedeni’ (yüzde 60), ‘doğrudan seks aracı olarak beden’ (yüzde 38,78) ve ‘ürünle bağlantısız beden’ (yüzde 37,73) olarak gerçekleştiği görülmüştür. Bu bağlamda reklamlarda kadın bedeni temsillerinin temelini, kadın bedeninin yeni bir cinsel sembolizm alanı olarak konumlandırılması olduğu düşünülmektedir. Kadının nesne olarak sunumunun, toplumdaki erkek mülkiyetinin, hâkimiyetinin örtük bir ifadesi olduğu da ayrıca ifade edilmelidir. Kadın bedeninin nesneleştirilmiş bir seyirlik biçim olmasının yanında, ‘ötekiler’ tarafından sürekli denetim altında tutularak sunulduğu durumların varlığından bahsedilmiştir (yüzde 8,17). Söz konusu bu denetimin; kadın bedeninin edilgen, baskı altında, yüzeysel ve dekoratif olarak sunulmasıyla güçlendirildiği düşünülmektedir (Batı, 2010, s. 130).

Kitle iletişim, araçlarının etki kuramlarından biri olan yetiştirme kuramı, Gerbner önderliğindeki ‘Kültürel Göstergeler’ ekolü denilen bir grup araştırmacı tarafından ortaya atılmıştır. Bu kurama göre, kitle iletişim araçları, bireylerin yetişmelerinde ve yaşam biçimleri üzerinde en az kanaat önderleri kadar etkili olmaktadır. Kitle iletişim araçları kanalıyla yayılan kültür endüstrisi, geniş kitleler tarafından kolayca anlaşılabilir, diyalogdan çok imaja dayalı, şiddet ve cinsellik içeren programlar üretmektedir. Bu nedenle bireyler ve kitleler üzerinde güçlü etki oluşturarak onları olumsuz etkilemektedir. Erkek egemen zihniyetle, sorgulanmadan ticari amaçla yeniden üretilen kadına yönelik basmakalıp değer yargıları, iyi-kötü olarak, fakat her iki durumda da edilgen, kendi üzerinde söz hakkına sahip

olamayan kadın imgesinin toplumun kolektif bilincine yerleşmesine katkıda bulunmaktadır (Mora, 2005, s. 2).

Günümüzün önemli güçlerinden ve bilgilendirme, eğitim ve sosyalleşme araçlarından olan medya da bu iktidar ilişkileri içinde yerini almıştır. Eğlendirerek, yönlendirerek, örnekleyerek, bilgilendirerek geçerli dönemsel normların yerleşmesi, yaygınlaşması ve pekiştirilmesi süreçlerinde etkin ve önemli bir güçtür. Tüketim toplumunda beden; hem metalaştırılarak hem de pazardan alınan nesnel metalar ve semboller aracılığıyla kimliği ortaya koyan bir dil haline gelmiştir (Özcan, 2007, s. 225).

Gazetelerdeki sağlık haberleri ve yayınlarının tüketim toplumunun öne çıkardığı özellikle cinsellik, kadın sağlığı ve hastalıkları, ürolojik sorunlar, diyet, şişmanlık, menopoz, genç, güzel ve ince kalmanın yolları sık sık gündeme getirilir. Yayınların bilgilendirmeden çok haberdar etmeyi hedefleyen, güncel ve tüketime yönelik, yaşam tarzları önerir düzeyde olduğu görülmektedir. Cinsellik, güzellik, yaşlılık gibi kavramların çok işlenmesi tüketim toplumuna, imaj ve görünümün öne çıktığı ideolojiye işaret eder. Kişisel bakım ve kozmetik, beslenme, cinsel özgürlük, uzun yaşam hatta yaşlanmama, menopoz, ölümsüzlük, sosyal olma, annelik, ilişkiler, spor, diyet gibi günümüzün yüceltilen değerleri sağlık kavramı altına toplanmış sürekli biçimde yayın yapan söylem üreten ve bunu medya aracılığıyla yaygınlaştıran uzmanların denetimine verilmiştir. Ticari ilişkileri gözeten, reklam ve tüketime yönelik sağlık söyleminin kadın bedenine ilişkin uygulamaları, düzenlemeleri içermesi bu anlamda önemlidir. Bu çerçevede sağlıklı beden, sağlıklı yaşamın, sağlıklı ilişkinin tanımı yapılmakta, nasıl olması gerektiği gündelik rutinler üzerinden öğretilmektedir. Bu anlamda medya yayınlarında verilen mesaj; sağlıklı beden estetik ve bakımlı ve temizdir. Sağlıklı insan ise sosyal ilişkilerinden, giyim tarzına, diyetten cinselliğe uyumlu, “doğru” kararlar alan ve davranan insan olarak özetlenebilmektedir (Demez, 2012, s. 530).

Öte yandan, gündem maddelerine ait ‘ciddi’ haberler mekan-cinsiyet bağlamında değerlendirildiğinde, kadının mekandaki etkin rolünden, haber içeriğinde aktif olarak yer almasından söz etmek mümkün değildir. Çünkü kadının etkin olarak haberde yer alması bir yana, gündemi oluşturan ve haberi ‘ciddi’ kılan içeriklerde kadının görünürlüğü bile yok denecek kadar azdır. Var olan temsiller ise kadını ‘eş’ ve aslında ‘aracı’ bir konuma işaret eden ‘doğal-eşit varlık’ olarak sunmaktadır (İlhan & Civelek, 2014, s. 76).

İlhan ve Civelek (2014), ulusal yayında en çok izlenen üç ana haber bülteni kapsamında yaptıkları incelemede yer alan ‘ciddi’ nitelikli haberlerin hiçbirinde kadının aktif ve doğrudan görünür şekilde temsil edilmediğini ortaya koymaktadırlar. Haberin özneleri ve izleyici ile muhatap olan cinsi hep ‘erkek’tir. Sonuçta sadece, kadını bağlı bulunulan siyasi arenadan ve o alanın mahiyetinden dışlayan ve kadının ‘yeri’ni kalın çizgilerle çizen bir temsil biçimi ve ‘görünürlük’ ortaya çıkmaktadır.

Kitle iletişim araçlarının içinde olduğu medya sisteminin, bilgilendirme ve gündem oluşturma kapsamında toplumun üzerinde çok büyük etkileri olduğu bilinen bir gerçektir. Bu yönüyle medyanın halkın eğlence, bilgilendirme, haberdar etme ihtiyaçlarını kitlesel olarak karşıladığı ifade edilebilmektedir. Medyada yer alan tüm metinlerin sahip olduğu farklı ideolojilerle halkı etkilediği ve kitlelerin bilinçaltını biçimlendirici bir görev üstlendiği ise tartışılan bir konu durumundadır. Bu çerçevede, halka sunulan her türlü medya içeriği, arzu edilen bir davranış ve düşünce kalıbını tasarılmaktadır. Medyada yer alan kadın temsili de çoğunlukla kadın bedeni üzerinden cinselliğin sömürsünü yapmakta ve tamamıyla hedonistik bir ideolojiyi aşlamaktadır. Dolayısıyla medya içeriklerinde cinsel bir obje

olarak popülerleşen kadın bedeni bir tüketim nesnesi haline gelmiş, reyting ve tiraj kaynağı olarak görülmeye başlanmıştır. Diğer taraftan, kadının kitle iletişim araçlarında temsili erkek egemen medya düzeninde arka plana itilmiş, özellikle siyasi içerikli haber metinlerinde kadınlar görmezlikten gelinmektedir. Ortaya çıkan tabloda, medyanın kadınları genel anlamda bir meta olarak kullandığı aşikârdır. Bu yönüyle medyanın, kadını kitlelere bir tüketim malzemesi şeklinde ideolojik olarak yansıttığı ifade edilebilmektedir.

4. Bilgi Teknolojileri ve Kadın

Sürdürülebilir kalkınmanın öznesi konumunda olan kadınların güçlendirilmesinde önemli bir boyutun, kadınların istihdama katılımının artırılması, girişimciliğin desteklenmesi ve kadın yoksulluğu ile mücadele olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Bu gerçekten hareketle, kadınların sosyoekonomik koşullarının iyileştirilmesi, hükümetler nezdinde plan ve programlarla desteklenmektedir. Bu itibarla, kadın konusu, teknolojik değişim ve verimlilik boyutları ile birçok araştırmaya konu olmaktadır. Günümüzde, yeni teknolojilerin ortaya çıkması ve yayılması süreci; çalışma yaşamında kullanılması, ev işlerine ayrılan zamanı azaltarak kadının iş gücüne katılım oranını artırıcı etkide bulunmaktadır. Kadınlar için ise teknoloji, ev işlerinin daha kısa süre ve daha kolay yapılması için uygun araçlar sağlamaktadır. Bu bağlamda, kadınlar, artık ev işlerine daha az zaman ayırmaktadırlar (Demir, 2015).

Öte yandan, Malezya ve Hindistan gibi gelişmekte olan bazı Asya ülkelerinde yürütülen araştırmanın sonuçlarına göre bilgisayar programcılarının % 20'sini oluşturan kadınların daha az beceri gerektiren, daha az katma değerli ve daha çok veri işleme rollerinin olduğu taşeronlaştırılmış işlerde çalıştığı sonucuna ulaşmıştır. Çalışmada bilgi teknolojileri ile ilgili işler; rutin, karar vermeyi sağlayan ve uzmanlaşmış olarak üç gruba ayırmış ve ilk iki grubun kadın baskın işler olduğu sonucuna varmıştır. Bu ilk iki grubun içinde veri çekme ve işleme, çağrı merkezlerindeki rutin talepler ve siparişlerle ilgili görevlerin olduğu işler ve uzaktan sekreterlik gibi işler vardır. Elektronik yayıncılık, web site tasarımı ve yönetimi, araştırma ve teknik yazım gibi özel uzmanlık ve yönetsel yetki gerektiren uzmanlaşmış işleri ise erkek baskın olarak ayırmaktadır (Aksoy, 2012, s. 408).

Diğer taraftan TÜİK verilerine göre ülkemizde bilgisayar ve internet kullanım oranları 2015 yılı Nisan ayında 16-74 yaş grubundaki bireylerde sırasıyla %54,8 ve %55,9 oldu. Bu oranlar erkeklerde %64 ve %65,8 iken, kadınlarda %45,6 ve %46,1 düzeylerinde kalmaktadır.

İnterneti sosyal medyada profil oluşturma ve içerik paylaşma amacıyla kullanmakta olan kadınların oranı %77.6, sağlıkla ve güzellik ile ilgili bilgi amaçlı kullanım ise % 75.2 şeklinde saptanmıştır. Ancak interneti bankacılık işlemleri (%21.8), profesyonel bir gruba katılım ve üyelik (%3.9), mal veya hizmet satışı (%17.9), iş arama ya da iş başvurusu yapma (%9.9), toplumsal ve siyasal bir konuda online bir oylamaya katılma (%10.5) gibi kullanımlar ise oldukça düşük düzeyde gerçekleşmiştir. Türkiye’de bilgisayarın kadınlar arasında en fazla kullanıldığı yaş grubu ise %61,4'lük oranla 16-24 yaş grubu olarak ölçülmüştür. Bu oranın en az olduğu yaş grubu ise %2.8 ile 65-74 yaş aralığıdır. İnternet kullanımında ise, benzer şekilde, 16-24 yaş aralığındaki kadınlar yaklaşık %69'luk oranla başı çekmektedir. İnternetin en az kullanıldığı yaş grubu ise %2,8 ile 65-74 yaş grubu kadınlar olmuştur. (TÜİK, 2015).

Yeni teknolojilerin ortaya çıkması ve yayılması süreci; çalışma yaşamında kullanılması, ev işlerine ayrılan zamanı azaltarak kadının iş gücüne katılım oranını artırıcı etkide

bulunmakta, boş zaman kullanımı, yeni teknoloji ürünlerinin standartlarının belirlenmesi gibi pek çok alanda yeni oluşumları da gündeme taşımaktadır. Özellikle küreselleşme ile birlikte bilgi teknolojilerinin yaygınlaşması “teknoloji ve kadın” çalışmalarının da pozitif ayrımcılık kapsamında, bilgi ve iletişim teknolojilerinin geliştirilmesi ile ilgili alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Bilgi teknolojilerinin kullanım alanları, kadının toplumsal ve ekonomik hayata katılımı ile ilgili olarak yapılan çalışmalar, kadınların bilgi toplumuna ulaşmasında önemli bir adım olduğunu göstermektedir (Demir, 2015).

5. Sonuç ve Tartışma

Kadınlara ilişkin ortaya koyulan tüm bu sebepler eğitim başta olmak üzere, ülkemizin kalkınması ve toplumsal eşitlik anlamında sunulan fırsatların değerlendirilmesi açısından hayati öneme sahiptir. Kadınların önündeki en büyük engel olan eğitim sorunu, genel anlamda toplumun geleneksel bakış açısından kaynaklanmakta ve geniş ölçekte ülkemizin kalkınma sürdürülebilirliğini etkilemektedir. Bu çerçevede, eğitim odaklı sorunların halledilmesi ise kadınların ülkenin ilerlemesine katkısını arttıracaktır. Eğitim seviyesi yükselen kadının bilgiye ve iletişim teknolojilerine entegrasyonu ile bilgi toplumu sürecindeki ülkemizin yer aldığı konumun daha da yükseleceği düşünülmektedir. Ancak özellikle kırsal alanda sosyolojik ve kültürel nedenlerden ötürü kadınların aile içindeki konumları ve bunun toplumsal yansımaları olumsuz olmakta; en başta çocuklarını eğiten bir öğretmen olarak anneler çocukların geleceğinde etkisizleşmekte dolayısıyla ülkemizin geleceğini oluşturan gençlerin ilk eğitimleri eksik kalabilmektedir. Bu açıdan kadınların öncelikli olarak eğitim olanaklarından yararlanabilmeleri adına politikaların daha da geliştirilmesi ve ülkemizin kalkınmasına hizmet edecek gerekli donanımları edinmeleri gerekmektedir. Bu yönüyle eğitim, kadınların karşılaştığı her türlü sorunun temelinde yatan en önemli dinamiklerden birisidir.

Kaynakça

Adem, M. (1993). Kalkınmada Kadın Eğitimi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 26(2), 335-355.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2016). *Türkiye’de Kadın*. Ankara.

Aksoy, B. (2012). Bilgi Teknolojileri ve Yeni Çalışma İlişkileri. *Ege Akademik Bakış*, 12(3), 401-414.

Aktan, C. C. (2015). *Türkiye Bilgi Toplumunun Neredesinde?* 06 21, 2016 tarihinde Canaktan.org: http://www.canaktan.org/egitim/universite-reform/bilgi-toplum.htm#_edn1 adresinden alındı

Aycan, Z. (2004). *Kadın Kariyer Gelişiminin Önündeki Engeller*. 06 25, 2016 tarihinde medice.blogcu.com: <http://medice.blogcu.com/kadin-kariyer-gelisiminin-onundeki-engeller/906179> adresinden alındı

Aydın, B. (2003). Bilgi Toplumu Oluşumunda Bireylerin Yetiştirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(14), 183-192.

Aydın, S. (2016). Türkiye’de Kadının İstihdamı ve Kadına Dair Sosyal Güvenlik Uygulamaları. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(7), 243-258.

Bakanlığı, K. (2015). *Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı.

Balay, R. (2004). Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 27(2), 61-82.

Batı, U. (2010). Reklamcılıkta Retorik Bir Unsur Olarak Kadın Bedeli Temsilleri . *Kültür ve İletişim Dergisi*, 1(13), 103-133.

Batur, Z. (2011). Atasözü ve Deyimlerde Kadın ve Kadının Sosyopsikolojik Özellikleri. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3(6), 577-584.

Can, Y. (2014). Türk Ailesinde Aile içi Şiddetin Kültürel Dinamikleri. *urkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(9), 13-19.

Çalık, T., & Sezgin, F. (2005). Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim. *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(1), 55-66.

Çelik, A. (1998). Bilgi Toplumu Uzerine Bazı Notlar. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1), 53-59.

Demez, G. (2012). Medyada yeni sağlık anlayışları ve kadın bedeninin temsili. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 512-534.

Demir, N. (2015). Teknoloji, Kadın ve Verimlilik. *Kalkınmada Anahtar Verimlilik*(321).

Dilli, C. (2006). Zorunlu Eğitim Çağında Bulunan Kız çocuklarının Okula Gitmeme

Nedenleri. *Yüksek Lisans Tezi*. Elazığ, Türkiye: Fırat Üniversitesi.

Dimici, K. (2015). A Literacy Case Study Based on the Interviews with Different Generations of Turkish Women. *Social and Behavioral Sciences* 197 , 1874 – 1881.

Ersoy, Y. (1997). Okullarda Matematik Eğitimi: Matematik Okur – Yazarlık. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* (13), 115-120.

Ertuna, D., & Ertuna, E. (2015). Yıldırma (Mobbing): Kuramsal Bir Çerçeve. *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi* , 1(2), 127-140.

Gerşil, G. (2015). Küresel Boyutta Yoksulluk ve Kadın Yoksulluğu. *Yönetim ve Ekonomi*, 22(1), 165-187.

Gökkaya, V. B. (2011). Türkiye’de Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(2), 101-113.

Gökkaya, V. B. (2015). Çaresizliği öğrenen kadın: öğrenilmiş çaresizlik. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 14(10), 53-70.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2009). *Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet*. Ankara.

İlhan, V., & Civelek, S. (2014). Televizyon ana haber bültenlerinin ikonografik analizi: kadının yeri ve temsili. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 9(2), 59-81.

Işık, N. (2007). Türkiye’de Kadın Hareketi ve Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet. *Aile İçi Şiddet, Kadın Çalışmaları Dergisi*, 2(4), 112-117.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2015). *Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

Karabulut, B. (2015). Bilgi Toplumu Çağında Dijital Yerliler, Göçmenler ve Melezler. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (21), 11-23.

Karal, D., & Aydemir, E. (2012). *Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet*. ULUSLARARASI STRATEJİK ARAŞTIRMALAR KURUMU. Ankara: USAK Yayınları.

Kocacık, F. (2003). Bilgi Toplumu ve Türkiye. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi* , 27(1), 1-11.

Mora, N. (2005). Kitle İletişim Araçlarında Yeniden Üretilen Cinsiyetçilik ve Toplumda Yansıması. *İnsan Bilimleri Dergisi*, 1-7.

Öğüt, A. (2006). Türkiye’de Kadın Girişimciliğinin ve Yöneticiliğinin Önündeki Güçlükler: Cam Tavan Sendromu. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 1(1), 1-23.

Örücü, E., Kılıç, R., & Kılıç, T. (2007). Cam Tavan Sendromu ve Kadınların Üst Düzey Yönetici Pozisyonuna Yükselmelerindeki Engeller: Balıkesir İli Örneği. *YÖNETİM VE EKONOMİ* , 14(2), 117-135.

Özcan, B. (2007). Geç Kapitalist Tüketim Toplumunun Tüketici Kimliklerine Ev Sahipliği Yapan “Meta Beden. *e-Journal of New World Sciences Academy*(2), 217-238.

Özdemir, Z., Yalman, İ., & Bayraktar, S. (2012). Kadın İstihdamı ve Ekonomik

Kalkınma: Geçiş Ekonomileri Örneği. *INTERNATIONAL CONFERENCE ON EURASIAN ECONOMIES* (s. 115-123). İstanbul: Avecon.

Özpolat, A., & Yıldırım, M. (2009). In Developing Countries, Relationship between Women's Education and Growth. *Anadolu International Conference in Economics* (s. 1-27). Eskişehir: EconAnadolu .

Öztürk, E. (2014). Türkiye'de Aile, Şiddet ve Kadın Sığınmaevleri. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 3(7), 39-55.

Pehlivan, M. (2015). Bireysel Ayrılıklar Ve Toplumsal Dezavantajlar Çerçevesinde İşyerinde Psikolojik Taciz: Mobbing. *MAKÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(4), 65-78.

Razmi, J., Falahi, A., Abbasian, E., & Salehifard, M. (2015). The relationship between women's education and human development. *European Scientific Journal*(Special Edition), 1-8.

Saran, U. (2015 , 01 9). *Türkiye Bilgi Toplumu Olmaya Ne Kadar Yakın?* 06 20, 2016 tarihinde Aljazeera Türk: <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/turkiye-bilgi-toplumu-olmaya-ne-kadar-yakin> adresinden alındı

TEPAV. (2009). *Kadın Yoksulluğu*. İstanbul: Türkiye Ekonomi Araştırmaları Vakfı.

Toffler, Alvin , & Toffler, H. (1995). *Yeni Bir Uygarlık Yaratmak Üçüncü Dalga'nın Politikası*. (Z. Dicleli, Çev.) İstanbul: Türk Henkel Dergisi Yayınları.

TOKADER. (2014). *Genç Kadınlar ve İstihdam Araştırma Raporu*. İstanbul: TOKADER.

Toksöz, A. G. (2014). *Türkiye'de Kadın İşgücü Profili ve İstatistiklerinin Analizi*. Ankara: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

Tor, H., & Ağılı, E. (2016). Kadın ve Eğitim. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(Özel Sayı), 67-74.

Tunç, A. İ. (2009). Kız Çocuklarının Okula Gitmeme Nedenleri: Van Örneği. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 237-269.

TUSİAD-KAGİDER. (2008). *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler Ve Çözüm Önerileri*. İstanbul: TUSİAD, KAGİDER.

TÜİK. (2014). *Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri*. Ankara: TÜİK.

TÜİK. (2015). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması*. Ankara: TÜİK.

TÜİK. (2016). *İstatistiklerle Kadın, 2015*. Ankara: TÜİK.

Türel, N., & Dolmacı, N. (2013). İş yaşamında kadın çalışana yönelik ayrımcı bakış açısı ve mobbing üzerine ampirik bir çalışma. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* , 2(2), 83-105.